

Марија ЦРНИЋ

Над једном књигом о НОР-у

Западна Бока и Орјенски партизански батаљон у књизи „НИКШИЋКИ НОП ОДРЕД” од мр Гојка Миљанића у издању Војноиздавачког завода, Београд 1970 — Ратна прошлост наших народа, књига сто петнаеста, монографије јединица НОВ и ПО Југославије, књига дванаеста.

Треба нагласити да је појава оваквих радова пожељна и да свака књига из овог периода наше прошлости помаже њеном освјетљавању и доприноси дубљем разумијевању наше ослободилачке борбе. Сваки овакав рад треба са задовољством прихватити, нарочито ако знамо под каквим се условима одвијао партијски рад, рад позадинских организација, како су се стварале прве герилске групе и одреди и касније јединице НОВ. Многи учесници ових догађаја су погинули у току рата, а године одмичу, сјећања блиједе, архивска документација је малобројна, а и оно што је има подложна је критичкој анализи па сваки прилог или монографија о НОР-у неког краја, батаљона или одреда је један камен у мозаику наше блиске прошлости.

Аутор књиге *Никшићки НОП одред* уложио је труд сакупљајући велики број података из архивских фондова, мемоарске грађе и литературе да би књигу коначно завршио.

У овом приказу желим само дати осврт на онај дио у књизи Гојка Миљанића који се односи на Орјенски партизански батаљон који је формацијски и припадао Никшићком НОП одреду, а узгредно и на неке друге моменте карактеристичне за западну Боку.

Прије свега треба истаћи да је Боки, а нарочито Орјенском батаљону у поменутој књизи дато прилично простора. Литерарни извори и архивски документи на које се аутор углавном ослања за овај терен су слиједећи: др Душан Живковић *Бока Которска и Паштровићи у народноослободилачкој борби*, Београд 1964. г.;

Батрић Јовановић, *Црна Гора у НОР-у и социјалистичкој револуцији*, Београд 1960; Шпирју Доклестић, *Орјенски батаљон — Историјски записи бр. 3-4/1948*; Саво Оровић, *Орјенски батаљон — Историјски записи св. 4-6/1951*; *Зборник докумената и података о НОР-у југословенских народа*, III/1, 2, 3, 4, 5 и 7 и др.; архивска документација у фондовима Војноисторијског института и Архива ЦК КПЈ и архивски материјал и сјећања која се углавном налазе на терену о коме је ријеч.

Имајући у виду да ће се током наредних година, вјероватно открити нове чињенице о овим догађајима желим да дам своја запажања само на основу података којима се служио сам аутор, а који су наведени.

Не можемо се, ипак, сложити са подацима о Боки било да се ради о националном саставу становништва, било о економском стању или о радничком покрету овог краја (стр. 10, 14, 15 и 16). Зар „У западном делу Боке живи мањи број Хрвата, који су са Црногорцима одувек били у врло добрим односима...“? Или, „Прираштај становништва био је повољан, чему су погодовали народни обичаји и повољни природни и климатски услови“!?

Када се говори о занимању становништва не може се прихватити закључак да је „Део становништва који је био запослен у државној служби (просвета, здравство, војска и жандармерија) живео је најбоље, иако је и међу њима било оних, нарочито међу нижим чиновницима и просветним радницима, који су једва састављали крај са крајем“. А шта је са радништвом у војним радницима?

Говорећи о политичким приликама између два рата аутор наглашава да о раду партијске организације неће детаљно говорити већ само онолико колико је потребно да би се разјаснили остали догађаји. Но, ипак пошто је у фусноти 17. на стр. 16 детаљно писано о партијским ћелијама у Пјешивцима, Горњем Пољу, Вучјем Долу, Кочанима, итд. могло се нешто рећи и о партијским ћелијама западне Боке. Даље, партијска организација Боке у овом периоду није била везана за Никшић нити се директно окупљала око Грахова и Никшића, већ је имала свој сопствени МК за Боку са сједиштем у Котору. Аутор би требао да зна да је партијска организација у Боки Которској имала и једну специфичну линију развика, да је чак једно вријеме после првог свјетског рата била организационо везана за Обласни комитет у Сплиту, за Јужну Далмацију и сл., даље да је партијска организација у Боки Которској имала веома бурну историју и да се прилично ослањала на радничку класу, нарочито на ону у Тивту. Није на одмет рећи да су у Котору одржана два састанка Покрајинског комитета за Црну Гору и Боку и да је један партијски радник из Котора био извјесно вријеме и секретар тога Покра-

јинског комитета и члан ЦК КПЈ. Ово наглашавамо све из тог разлога да би доказали да када хоће да се пише о једном крају онда се мора бар у главним цртама и познавати историја тога краја. Зар у западној Боки није значајан избор члана КПЈ Николе Ђурковића за предсједника рисанске општине 1936. г.? На крају одјелка „Мартовски догађаји и априлски рат 1941” наилази се на један врло чудноват закључак који гласи: „Већина народа живјела је у беди и немаштини, па му није било тешко да прихвати линију Партије...”!

Упоређујући изворе из којих је аутор црпио податке са оним што је он изнио у књизи долази се до неких произвољности у вези са бројем магацина за оружје, скојевском организацијом и нарочито са датумима одржавања састанака у Грахову и Брезовом Долу. У вези са овим састанцима аутор се позива на изворе које даје Батрић Јовановић, затим сјећања учесника у тим састанцима, али на крају све то испада тако конфузно и несређено да читалац не може добити на крају крајева јасну слику, ако би упоредио све ове изворе са оним што још о томе пише др Душан Живковић у својој књизи *Бока и Папштровићи у народноослободилачком рату*. По аутору овај значајан састанак у Брезовом Долу, а не Брезовим Долима како то аутор назива, могао се одржати негдје 17. или 18. јула 1941. год. па чак и касније, док у другим изворима стоји да се овај састанак одржао најкасније 15. јула!

Осврнућу се још на неке за мене главније моменте описане у овој књизи. Овдје наглашавам да је ауторово право колико ће посветити пажње појединим моментима. Ипак истичем санитарску службу која је била јако развијена током 1941-1942. год. на територији Никшићког НОП одреда којему је припадао и Орјенски партизански батаљон. Када аутор говори о санитарској служби на стр. 152, 153 он између осталог наводи да је било 5 љекара које именује, а изоставља др Јована Бијелића, управника болнице Орјенског батаљона. Аутор о овој болници каже: „Тако је почетком децембра за време борби код Црквица и Грахова формирана болница (амбуланта) Орјенског батаљона у с. Брезови До, па је касније премештена у Врбању, гдје је остала све до марта 1942”. А Душан Живковић, кога аутор користи као извор о овој болници пише: „Док је трајала борба на Церовику оформљена је болница Орјенског батаљона у Брезовом Долу, а после десетак дана је премештена на Врбањ, гдје је остала до марта 1942. године када је пребачена у Бањане. Од њеног формирања па до одступања за Босну управник јој је био др Јово Бијелић”. Ово је Живковић писао на основу изјава Мирка Матковића, команданта Орјенског батаљона и др Јована Бијелића управника те болнице. Мирко Матковић је био и први рањеник у тој болници, рањен у борби на Церовику у децембру 1941. Овдје ћу ради историјске

истине о овој значајној болници цитирати и Батрића Јовановића чије је дјело аутор користио: „Болница Орјенског НОП батаљона формирана је 7. децембра 1941. у кући Алексе Радуловића у Брезовом Долу. Први управник болнице био је др Јован Бијелић. Дана 16. децембра болница је премјештена у село Врбањ, најприје у кућу Пера Радовића, а затим у зграду бивше жандармеријске станице. Болница је имала 20-25 кревета добијених од сељака. Почетком априла 1942. орјенска болница премјештена је у село Коњско, а затим у Зубачке Убле Срез требињски) гдје је бомбардована. Послије тога се смјестила у зграду шумског газдинства на Бијелој Гори. Средином маја је премјештена у Бањане (села Мирковићи и Копривице). Овдје је формирана заједничка болница за Никшићки одред с Орјенским батаљоном и Ловћенски одред, са управником др Јованом Бијелићем. У болници се налазило око 80 тешких рањеника. Када су 25. маја четници извршили пуч у Бањанима, заробили су један дио рањеника и болесника. Партизани су 27. маја растјерали бањске четнике и ослободили болницу, која је 3. јуна стигла у Голију, а затим на Тромеђу.

Болница Орјенског батаљона била је најснабђевенија партизанска болница на територији Главног штаба за Црну Гору и Боку. Она је добијала завојни материјал, хирушке инструменте и љекове преко партијске организације и НОО Херцеговог, из Дубровника, Котора, па чак и из Италије, а највише из болнице у Мељинама, гдје су лијечени италијански рањеници. Преко припадника НОП-а који су радили као помоћно особље у Мељинама, у јануару, фебруару и марту 1942. знатан дио санитетског материјала и љекова ове болнице пренесен је у болницу Орјенског батаљона. Болничарка Роза Крамзер донијела је на леђима, са окупираног подручја, око 30 килограма санитетског материјала. Из болнице Орјенског батаљона упућивани су хирушки инструменти, завојни материјал и љекови у партизанске болнице на Жабљаку, у Ријечанима, Пресјеци и другдје. Професор др. Симо Милошевић у априлу 1942. однио је преко половине прибора орјенске болнице за друге болнице у Црној Гори.

Санитетска служба Орјенског батаљона пружала је лекарску и медицинску помоћ и јединицама у јужној Херцеговини. Ова служба била је у пуној мјери ангажована на заштити, прегледима и лијечењу становништва у западној Боки и дијелу дубровачког и требињског среза. Болница на Врбању и њена тријажна амбуланта биле су неколико мјесеци једини медицинско-лекарски пункт на ослобођеној територији западне Боке и Среза требињског... Рањена цивилна лица лијечена су у болници Орјенског батаљона под истим условима као и рањени партизани.

Сем др. Бијелића, у орјенској болници радили су др. Младен Ђоровић, једна медицинска сестра и један болничар., (Црна Гора у НОР и социјалистичкој револуцији, стр. 776, 777).

Ово је, истина, написано на основу сјећања др Јована Бијелића, забиљежено вјероватно негдје 1958 или 1959. године. У наредби Штаба Орјенског батаљона од 10. марта 1942. године тачка 10 (Зборник, III/2, стр. 316) пише: „За руковођење партизанском болницом овог батаљона именује се болничка управа од ових другова: друг др. Јован Бијелић, управник болнице, другарица Ксенија Матковић, економ болнице, друг Данило Павичић, члан болничке управе.

Ради надзора над унутрашњим радом и чистоћом поставља се за редара друг Мило Пиштињак”.

У Зборнику, III/2, стр. 436 у Извјештају МК КПЈ Херцег-Нови од 27. марта 1942. године Окружном комитету КПЈ за Никшићки округ пише: „Стално упућујемо материјал за технику и за болнице а још ниједаред нијесмо добили одговор о пријему тога. Сада вам упућујемо поред овога што је наведено у писму Средског одбора б. н. о., 3 пакета хартије, 5 пантљика за машину, 2 флашице мастила за налив перо, нешто матрица за рого-машину и преко граховске болнице 25 поморанци и 60 лимуна...”

Ово о болници Орјенског партизанског батаљона сам цитирала због тога да би указала на њену важност у том периоду и да се није смјело онако мало простора посветити овој значајној партизанској установи на територији Никшићког НОП одреда како је то учинио аутор Миљанић у наведеној књизи.

Када се говори о НОФ и НОО поново је изостављена западна Бока. Када се овако изоставе подаци са којима се располаже, читалац закључује да на територији западне Боке скоро није ни било НОФ и НОО. Аутор на стр. 156 наводи имена предсједника и секретара одбора Кочана, Голије, Рудина, Бањана, Вучијег Дола итд. а за то користи Батрића Јовановића, који у својој књизи на стр. 736-740 говори о овим одборима, али говори и о одборима у западној Боки. Аутор је бар једном реченицом могао рећи да је на територији западне Боке било 9 народноослободилачких одбора на слободној територији и 10 илегалних, а да је марта 1942. формиран срески НОО.

Борба бораца Орјенског батаљона са Италијанима на брду Св. Јеремије спада у једну од најтежих битака коју су водили борци овога батаљона. О овоме сукобу добијамо из Миљанићеве књиге двије сасвим различите слике. На стр. 179 и 180 пише: „Рано ујутро 28. фебруара један батаљон алпиниста кренуо је у напад у три колоне у правцу положаја Орјенског батаљона. Једна колона наступала је према к. 614, друга косом између с. Ђурићи

и с. Костањице, а трећа, најјача из с. Доњег Мориња. До оружаног сукоба са деловима Орјенског батаљона најпре је дошло на к. 614, гдје је било 6 бораца Девосељске чете. Па ипак нападнути читавом четом, борци су прихватили борбу, али су се постепено повлачили у састав главнине да не би пали у окружење. Команда кривошијског сектора покушала је да одбаци непријатеља на сектор Свети Јеремије. Девосељска чета са 80 бораца, под командом храброг Југола Граклића, изненада је борбом прса у прса разбила Италијане, па су били присиљени на повлачење. Колона која је наступала према Горњем Морињу такође је била одбачена. Ту се нашао и штаб Орјенског батаљона па је извршен координиран противнапад са више страна, и после једнодневне борбе Италијани су били принуђени на повлачење. У овој борби погинуо је 1, а рањено 8 бораца. Према сећањима учесника Италијани су имали знатно веће губитке”. Ово је аутор написао на основу архива ЦК СКЈ бр. 14688; Сава Оровића, др Душана Живковића и Батрића Јовановића.

На стр. 229 када говори о борбама у току марта и априла 1942. године аутор поново пише о овој борби слиједеће: „Последњих дана фебруара врло снажна бродска, обалска и брдска артиљерија тукла је положаје Орјенског батаљона на линији брдо Св. Јеремије (к. 614), што је наговештавало могућност предузимања јачих офанзивних дејстава. После тога око 500 италијанских војника предузело је наступање у три нападне колоне у правцу Ђурића, Верига и Маркове греде. На тим положајима дочекало их је 7 партизанских чета, које су прихватиле борбу и задржале непријатеља све до 16 часова, када је пристигло још 40 бораца са Јаголом Гракалићем. Падом мрака извршен је противнапад на Италијане, који су убрзо одбачени према обали, па је том приликом погинуо 1, а рањено 5 бораца, док су према Билтену штаба Орјенског батаљона, из строја избачена 252 италијанска војника, али је вероватно био мањи број од овога”.

Ово аутор пише опет на основу истих извора. Мислим да овоме не треба никаквог коментара када се упореде ова два текста која описују борбу на брду Св. Јерменије. На једном мјесту се каже да је окупатора дочекало 6 бораца, а на другом 7 партизанских чета!

Остављам по страни грешке у навођењу имена као нпр. Граклић умјесто Гракалић, Јаголе умјесто Југоле, Девосељска умјесто Девесилска. Узгред овдје треба напоменути да ова књига и иначе просто врви од погрешних имена личности и мјеста, тако да то испада врло ружно.

На стр. 79 и 80 књиге када се говори о формирању герилских одреда у западној Боки пише: „У западном делу Боке у августу и септембру формирано је неколико герилских одреда у:

Подима, Спасојевићима, Мамењару, Требечину, Ждријелима, Леденицама, Кривошијама и Морињу, свака са по 10-30 бораца”. Ово аутор наводи на основу података из књиге Батрића Јовановића коју смо већ наводили, а у којој пише на стр. 287, а не 288 како то аутор наводи: „У западном дијелу Боке Которске формирано је у августу и септембру неколико герилских одреда и група: у Подима, Сасовићима, Жлијебима, Каменом и Требесину...; у Леденицама и Горњим Кривошијама...”

На стр. 179 аутор пише... „успели да овладају селима Ропије, Бобићи, Буновићи и Мутавица...” Ово аутор пише на основу књиге др Душана Живковића у којој уствари на стр. 142 пише: „... да би овладали селима Репаји, Бакочи, Буновићи и Матковићи...” Овдје су имена правилно наведена

На стр. 230 аутор пише: „На Мокринама код Ждријела и Св. Јеремије развила су се...” Међутим у извору стоји: „Код Жлијеба, на Мокринама и Св. Јеремији развиле су се...”

На стр. 292 аутор пише: „У селу Кикрин, Мојдеж и Крушчица ухваћена је по једна група, па су одмах конфиниране на острво Мамула, а неки од њих пристали су да се укључе у антикомунистичке формације (четнике) како би сачували живот. Ово је аутор писао на основу извора *Архив VII* (Војноисторијски институт), гдје међутим стоји у италијанској транскрипцији имена: *Mojdez, Lucici, Sepovici, Prievor, Mocrine, Ratisevina, Bielić, Krusevica*. То су у ствари села: Мојдеж, Мокрине, Лучићи, Ратишевина итд., а не Микрин и Крушчица. Ово са именима је заиста више него обична немарност.

Тачно је да је један извјестан дио заробљених бораца приступио антикомунистичким формацијама, тачно је да су и четници антикомунистичка формација, али се овдје у ствари говори о тзв. националистима, добровољцима антикомунистима које је италијански окупатор директно организовао и који су били под руководством италијанских војних власти, заклети италијанском краљу и империји итд. Зато се те формације не могу формално идентификовати са четницима како то аутор ради.

Расформирање Орјенског партизанског батаљона могу аутори тумачити на разне начине, може се оно оправдати или не, можемо писати странице и странице покушавајући да уђемо у бит ондашње тешке ситуације, на основу расположиве документације и мемоарске грађе. Ми можемо осуђивати донешену одлуку, но ипак мислим да се не може рећи оно што аутор о томе говори на стр. 291. Наглашавам да сам се често сретала са документима из овог периода, анализирали их, поново читавала и слушала сјећања преживјелих бораца. Имала сам на уму, између осталог, да су то били људи који нијесу ступили у Орјенски

батаљон само зато што су живјели „у беди и немаштини” или зато што је окупатор дошао са упереном бајонетом пред њихову кућу, па они пошли у брда и тамо организовали одред. Било је ту људи и то не мали број који су још прије рата били чланови Партије, који нијесу живјели у биједи, од којих су неки баш припадали тим „богатијим” слојевима. Због свега овога и низа других чињеница које треба студиозно размотрити не би се могло рећи да је све ово било непромишљено и погрешно, да се „веома рано поклекнуло пред сложеним проблемима” и томе сл. Овдје, кад се пише о овоме, мора се бити јако студиозан да би се открила одређена историјска истина о тим тешким и судбоносним тренуцима за борце и руководиоце Орјенског партизанског батаљона за кога је један руководилац из тог периода написао да је то био сигурно један од најбољих батаљона НО партизанске војске.

До краја дјела не срећемо се више са западном Боком сем неких узгредних помена као нпр. кад аутор говори о погибији члановима МК Херцег-Нови на Подима јануара 1943. године итд.

Аутор говори о формирању Приморске оперативне групе наводећи војне јединице које су улазиле у састав ове формације. Мислим да се могло рећи да је у састав ове групе био Бокелски батаљон, односно бригада у којој су дио командног кадра чинили преживјели борци Орјенског батаљона, повратници из италијанских логора и затвора. Ова Бокелска бригада борила се са осталим јединицама Приморске оперативне групе ослобађајући Црквице, Леденица, Даниловград, Титоград и остала мјеста на свом борбеном путу до Косова.

На стр. 393 па даље аутор наводи имена палих бораца Никшићког НОП одреда. Он наглашава да је податке о погинулим борцима узео из евиденције општинских одбора Савеза бораца НОР-а и да постоји могућност да се поткрала и нека грешка. Међутим, у списку палих бораца са територије општине Херцег-Нови изостављено је ни више ни мање него 126 палих бораца. (На Савини — Херцег-Нови подигнут је споменик палим борцима 1961. године, гдје су утиснута имена палих бораца са терена општине Херцег-Нови и општине Рисан, односно терена које је обухватао Орјенски батаљон). Колико је познато, евиденцију о погинулим борцима херцегновске општине води Савез бораца Херцег-Новога и она је идентична подацима са споменика.

Регистар географских појмова и имена стр. 429-444 пун је грешака. Наводим само неколико примјера. По регистру Брезов До се помиње само на стр. 347, међутим, ово име налазимо и на стр. 57, и на стр. 153 текста, Камењаре на стр. 80, 177, 179 не одговара наводима јер у тексту се говори о Каменом и Каменарима. Многи појмови не само што су погрешни, него су чак различити у тексту и регистру (нпр. Требешино — Требечин, а правилно је

Требесин; Бјелска Крушевица — Бјељинска Крушевица, а правилно је Бјелске Крушевице итд.). Извјестан број имена у регистру није ни уведен.

Аутор Гојко Миљанић уложио је труда и времена за обраду монографије *Никшићки НОП одред*, али приказом догађаја у западној Боки не можемо бити задовољни. Јасна и истинита слика о овоме крају и догађајима у току НОР-а (сјетимо се само болнице Орјенског батаљона и НОО), не може се створити на основу овога рада. Многе чињенице говоре да је рад алъкаво и немарно рађен, што се не би смјело догађати и не може толерисати у оваквим дјелима.